

Felekezeti váltás az erdélyi nemesség körében a 18. század folyamán Bánffy Ágnes esete

Erdély Habsburg-uralom alá kerülése után az erdélyi katolikus egyház a bécsi udvar hathatós támogatását élvezve, minden lehetőséget megragadott a reformáció során elvesztett pozíciói visszaszerzésére. Ezt a célt szolgálták a reverzálisok is, amelyeket vegyes házasságok esetén a protestáns házastárssal írtak alá, és amelynek értelmében az aláíró arra kötelezte magát, hogy születendő gyermekeit, nemüktől függetlenül, katolikus vallásban neveli. Erdélyben bevett szokás volt, hogy vegyes házasságok esetén a gyerekek nemük szerint követték szüleik vallását. Eszerint ha az apa katolikus volt, a fiúgyerekek is katolikusok lettek, míg a leányok az anyjuk protestáns vallását követték (vagy fordítva). Ezt a hagyományt rúgta fel a katolikus egyház a reverzálisok kikényszerítésével, amellyel brutálisan beavatkozott a családok életébe. A reverzális kötelezettség megszegői ellen szigorúan léptek fel, ahogyan ez Bánffy Ágnes esetében is megtörtént. Az erőszakkal katolikus vallásra kényszerített leány története a 18. századi Erdély egyik leghíresebb eseménye volt.

Bánffy Ágnes apja, Bánffy Dénes¹ kicsapongó élete és fogadásai révén hatalmas adósságot halmozott fel, amelynek visszafizetése meghaladta anyagi lehetőségeit. Emiatt arra kényszerült, hogy szerződést kössön anyósával, Barcsai Gergelyné özvegy Naláczai Sárával², amelynek értelmében összes birtokát átadta az anyósának, aki vállalta, hogy évi járadékban részesíti vejét, és visszafizeti annak adósságait is. Ám Bánffy tovább növelte adósságait, még anyósa néhány birtokára is kölcsönt vett fel. Naláczai Sára halála után (1761) Bánffy Dénes felesége, Barcsai Ágnes kezelte a birtokot, aki határozottan megtagadta, hogy a szerződésben megszabott évjáradékon felül több pénzt adjon férjének. A grófné bepanaszolta férjét az udvarnál, amiért a szerződés előírása ellenére a grófné által 15000 forintot kiváltott, és a Bonchidán tárolt javakat szekereken Szebenbe vitette.

* Bartha Zoltán 2009-ben végzett a Kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Történelem-Filozófia Karán mint történész. Ezt követően 2011-ben ugyanott mesterített majd 2012-ben felvételt nyert a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Református Hitoktatási Karának doktori iskolájába. Doktori disszertációjának címe: Felekezeti váltás az erdélyi nemesség körében a 18. század folyamán. Szakterülete a 17–18. századi Erdély nemesi társadalmának mindennapi élete.

¹ Bánffy Dénes (református, 1755-ben katolizált, sz. 1723. január 21., mh. 1780. július 27., temetik augusztus 12-én Kolozsváron) Bánffy György Doboka vármegyei főispán és Toroczkai Ágnes fia. Zaránd vármegyei adminisztrátor, 1763-tól Doboka vármegyei főispán, Kolozs vármegyei főispán (1770–1776), udvari tanácsos. Felesége: Barcsai Ágnes, Barcsai Gergely leánya. Gyerekei: Bánffy György, Bánffy Ágnes, Bánffy Dénes.

² Naláczai Sára (református, sz. 1670., mh. 1761., tem. máj. 29. Déván) Naláczai Lajos és Toldalagi Mária leánya. Férje Barcsai Gergely.

Ugyanakkor újabb adósággal terhelte meg az amúgy is túlterhelt birtokokat.³ Az udvar leiratban parancsolta meg a Guberniumnak, hogy az elvett javakat adják vissza a grófnénak. Bánffy Dénes természetesen tagadta az ellene felhozott vádak, azt hozva fel mentségéül, hogy azért vitte el a javakat, mert azokat nem tárolták megfelelően: *minden keresztül járt, rajta hálhatott, tollúval, zsírral, vajjal, fagygyúval jártak körülötte*. Az újabb adósságokat azzal indokolta, hogy kénytelen volt kölcsönkérnie, mivel a felesége a megegyezésük ellenére sem hajlandó átadni a jövedelmek felét, és csak évi 2000 forint évjáradékot juttat neki, amiből ő képtelen megélni. A guberniumi bizottság ítéletét meg azzal magyarázta, hogy kezdetől tudta *gr. Lázár és Teleki, hogy catholikussá lett, ellene lesznek, de reméli nem fogja ő felesége azért benne a catholica religiot perimálatni megengedni*.⁴ Ez az eset csak tovább növelte Bánffy ellenszenvét és haragját felesége iránt, és a királynénál tett panaszt a személye elleni támadások miatt. Haragját csak növelte, hogy felesége a végrendeletéből teljesen kizárta. Bécsbe való felutazása előtt meglátogatta feleségét annak Piskiben levő udvarházában, és itt a grófnétól 6000 forintot kért az útiköltségek fedezésére. Felesége azonban kérésének teljesítését megtagadta, amire Bánffy megfenyegette feleségét, hogy leányát, akit addig az anyja református hitben nevelt, erővel fogja elvenni. Az ajtót reázárta a gyermekre, és kardját kihúzza kényszerítette azt vallása elhagyására, megfenyegetve, hogy ellenkező esetben fejét veszi. A leányka ellenállását látva tervét feladta, és dühösen távozott.⁵ Halmágyi István 1766 januárjában feljegyzett egy beszélgetést Bánffy Dénessel, melyben a gróf beismerte, hogy a sok költség és az *illetlen társaság* igen ártott hírnevének, amelyet ő is elismert, állítva, hogy *minden vesztegetésnek nemén általmant*. Mások előtt azt híresztelte, hogy semmit sem bánt meg, és ha mindent előlről kezdhetne, ugyanazt az életet folytatná.⁶

Barcsai Ágnes 1765. október 3-án egészsége megromlása miatt, attól tartva, hogy halála után a birtok ismét a férje kezére jut, aki kicsapongó életével mindent el fog vesztegetni, valamint, hogy férje a leánykát is a maga vallására fogja erőltetni, egy szerződést kötött Teleki Sámuellel⁷, amelynek értelmében az akkor 11 éves Bánffy Ágnes kezét Telekinek ígérte. A szerződés szövege megvilágítja azokat az okokat, amiért az anya igyekezett kiskorú gyermekét biztos kezekbe adni: *4 Decembris 1761 lótt egyezésem az Férjem Urammal az következő egyenletlenség el távoztatására azt tartja, hogy Leány Gyermekemet én nevelhessem és szabados*

³ Halmágyi István naplói, 1752–1753, 1762–1769 és iratai, 1669–1785. Közli Szádeczky Lajos. In: *Magyar Történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századból*, IV. kötet. Monumenta Hungariae Historica – Magyar Történelmi Emlékek, II. osztály, írók, 38. kötet, a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó hivatala, Budapest 1906, 240.

⁴ Halmágyi István: i. m. 241.

⁵ Uo. 242.

⁶ Uo. 240.

⁷ Teleki Sámuel (sz. Gernyeszeg, 1739. november 17., mh. Bécs, 1822. augusztus 7.) Teleki Sándor és Petki Nagy Zsuzsa fia. Küküllő vármegyei főispán, guberniumi tanácsos, a váradi kerület főbiztosa (1784–1790), alkancellár (1792-től) majd kancellár. A marosvásárhelyi Teleki Téka alapítója. Felesége: Iktári Bethlen Zsuzsa (esk. 1769. november 19, mh. 1797. október 10). Gyerekei: Teleki Sámuel (mh. 1784. március 2.), Teleki Domokos (sz. 1773. szeptember 5., mh. 1798. szeptember 16.), Teleki Mária (f. Rhédey Ádám), Teleki Ferenc (sz. 1787. március 26., mh. 1861., f. Bánffy Erzsébet).

Disposition alatt legyenek [...], erőm is gyengülni kezdett míg Isten jóvoltából életben és ép elmével vagyok, kívántam említett Édes Leánynomnak jövendőbeli Férjét szemeim előtt látni, és ez végre midőn Méltóságos Imperialis Gróf Ifjabbik széki Teleki Sámuel Urat, mind magam meg ésmertem, mind maga Sokak előtt magát tettszésemre meg ismertette, születésre, experientiaira, idejére és e világi rendes élethez el készült minéműségre nézve Házamban Leánynom és Jóságaim mellé szükséges és egyszersmind elégséges Férfinak tartom.⁸ Ugyanakkor elkészítette végrendeletét is, melynek alapját a Naláczi Sára és Bánffy Dénes között kötött szerződés képezte. A végrendelet pontjai között szerepelt az is, hogy halála után leánya nevelését Teleki Lászlóra bízta. Kikötötte, hogy lánya lakodalmára csak a nagykorúsítás után kerülhessen sor. A végrendelet mára elveszett, vagy ismeretlen helyen lappang, ezért annak rekonstruálásában csak az emlékirodalom adataira támaszkodhatunk.

A házassági szerződést és a végrendeletet Teleki Sámuel vitte Bécsbe megerősítésre, ahol nagy nehézségek árán ezt el is érte. Halmágyi István erről így számol be: *Leérkezik gr. Teleki Sámuel úr ki előbeszéli mennyi munkája volt, míg gr. Bánffy Dienesné asszony excellentiája testamentumát confirmáltatta. Religiót, aetast és mindent egyéb contraria ratiokat opponáltak.*⁹ Telekinek ígéretet kellett tennie, hogy menyasszonya nagykorúsága elérésekor szabadon választhat vallást. Addig az udvar engedélyezi, hogy az anyja mellett maradhasson.¹⁰ A végrendelet megerősített változatát 1766. április 6-án adták ki. Teleki merész lépése mindenkit meglepett, ugyanis tudták, hogy Bánffy Ágnes apja és az udvar is arra törekednek, hogy a leányt katolikus vallásra térítsék. De ha a vallásán is marad, az akkor 11 éves gyerek akár bele is unhat a Telekivel kötendő házasságba. A barátai figyelmeztették Teleki Sámuel, hogy *ha mindeneket bár atyja consensussa nélkül véghez viszen is, de az atyja, ennek baráti és papjai nagy akadályai lesznek előmenetelének és minden dolgaiban gáncsol keresvén, szerencsétlenséget is okozhatnak.*¹¹

De ki is volt Teleki Sámuel, kihez Barcsai Ágnes minden bizalmát kötötte? A rendelkezésünkre álló adatok szerint 1739. november 17-én született Gernyeszegen Teleki Sándor és Petki Nagy Zsuzsa fiaként.¹² Tanulmányait otthon végezte házita-

⁸ Deé Nagy Anikó: *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*. az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadványa, Kolozsvár 1997, 42.

⁹ Halmágyi István: *i. m.* 259.

¹⁰ Uo. 243.

¹¹ Uo.

¹² Teleki Sándor (református, sz. 1679. mh. 1754. szeptember 5-én, Gyulafehérváron, temetik november 5-én gernyeszegi templomból), Teleki Mihály kancellár és Veér Judit fia, Torda vármegyei főispán, 1736-tól guberniumi tanácsos, a Bethlen Kollégium főgondnoka. Hermányi Dienes József szerint nehéz természetű, kegyetlen zsarnok volt, akit a jobbágjai utáltak. Ezzel ellentétben Bod Péter szerint tudománypártoló és a református egyház lelkes támogatója volt. 1704-ben, Enyed leégése után egy díszes kardot küldött a királynak az angliai segítség engedélyezéséért. A külföldön tanuló erdélyi református diákok bőkezű meccénása volt. 1734–1754 között a Marosvásárhelyi Református Kollégium főgondnoka. Két házasságából hat gyermeke született. Első felesége bethleni Bethlen Júlia (esk. 1701. márc. 19., mh. 1723) volt. E házasságból három fiú és egy leány született. Teleki Miklós (1704–1745) alezredes, Teleki László (1710–1778) királyi kamarás, guberniumi tanácsos, a Teleki család gyömrői ágának alapítója. Teleki Lajos (1715–1758), felesége Bethlen Kata. Teleki Judit (mh. 1734) férje Vargyasi Daniel István. Teleki Sándor második felesége Petki Nagy Zsuzsa, Petki Nagy Zsigmond leánya volt (mh. 1748. december 11-én, temetik 1755-ben a

nítók irányításával (Lécfalvi Orbán Péter, Simon István, Bányai Székely György stb.). 1759–1763 között külföldi egyetemeken tanult. Mária Terézia új oktatási törvénye megnehezítette a külföldi egyetemlátogatást, az új előírás szerint ugyanis csak a baráti, szövetséges országokban lehetett tanulni. A törvény kiadása után a külföldi tanulmányi engedélyt kérelmezők között a három Teleki unokatestvér (Teleki Ádám, 1740–1792, Teleki József, 1738–1763 és Teleki Sámuel, 1739–1822) is ott van.¹³ A bécsi udvar, látva, hogy a kérvényezők erdélyi nagynevű családok sarjai, nem gördített akadályt az engedély megadása elé. Bécs igyekezett megnyerni az erdélyi arisztokrácia tagjait politikájának támogatására, így a három Teleki fiú kérvénye kapóra jött az udvarnak, akik így a király iránti hűségüket is bizonyíthatták. Mária Terézia már korábban érvényt szerzett annak a rendeletének, amely szerint csak azok mehettek külföldre tanulni, akik nemesek voltak, és rendelkeztek elegendő pénzügyi forrással az utazás és a tanulmányi költségek fedezésére. Emiatt a 17. századi szegény vándordiakokat többnyire a 18. századi főurak váltották fel, akik hazai tanulmányaikat külföldön fejezték be, és akiknek volt elég pénzüik, felkészültek voltak, szilárd kapcsolatokkal rendelkeztek, több nyelvet beszéltek, és előre megtervezett úti és tanulmányi programokat követtek.¹⁴

Teleki Sámuel 1763. december 15-én tért haza külföldi útjáról, ahol teljes elszigeteltség várt rá, amelyből levelezéssel próbált kitörni. 1765-ben elutasították a testőrgárdába való felvételi kérelmét, ami nagy csalódásként érte. Daniel Bernoullinak, volt svájci tanárának címzett levelében így vallott erről: *Valami udvari tisztséget engedtek remélni, de valójában csak szép szavakkal fizettek ki. Rájöttem néhány próbálkozás után, hogy semmit sem lehet elérni, ha az ember nem a divatozó valás híve.*¹⁵ Halmágyi István így jellemzi: *Erdélyben abban az aetasban nincs most oly qualificált két ifjú úr, mint Teleki József és ez a Sámuel, széles tudományokra, experientiajokra és nyelvek tudására nézve, Ismeretesek mindketten a francia udvarnál, hollandiai, helvétiai respublicáknál és másutt is. Tüzek igen nagy, a bécsi felségeknél és minisztereknél is distinctim ismeretesek.*¹⁶

A sáromberki református eklézsia anyakönyvébe 1766-ban Kibédi Péterffi László református pap a következő adatokat jegyezte be: *Ez esztendőben mátkásodott meg a falunak Ura Méltóságos Gróf Széki Teleki Sámuel Úr a Méltóságos Gróf Bánffy Dénes ő excellenciája Leányával, ki amint mondják tizenegy esztendő, a maga ideje felett tanult és okos, kelletvén még utána várakozni a Grófnak egynéhány esztendeig. Kedveljed én Istenem őket, és adjad egybe, s éltessed egymás szeretetiben, hogy annak a dicsőségeket buzgósággal és valósággal munkálkodott Háznak meg hányattatása ő benne helyre állíttassék és meg építtessék. Ámen.*¹⁷ Egy év múlva ezt jegyezte fel a lelkész: *N. B. 25 Julii. Ez esztendőben vette el Bánffy Dénes Úr a mi Grófunktól és édes Anyjától a mi Gró-*

Gernyeszegen), házasságukból két fiú született. Ifj. Teleki Sándor, aki háromszor nősült: előbb Vitéz Erzsébet, majd Halász Borbála, legvégül Györfly Mária volt a felesége, valamint Teleki Sámuel (1739–1822), a könyvtáralapító.

¹³ Deé Nagy Anikó: i. m. 22.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo. 37.

¹⁶ Halmágyi István: i. m. 243.

¹⁷ Deé Nagy Anikó: i. m. 41.

funknak mátkáját s maga Leányát egy Squadron Lovas Huszárt küldvén reájuk Örményesre, volt vezérük Gróf Bethlen Miklós Úr, mostoha leányával Br. Josika Imrénével és Gróf Haller Gábornéval s maga feleségével, nagy erőszakkal esett elvételése az békességnek idején példa nélküli. A Gróf vévén észre a dolgot, a maga hintájába vévén az Asszonyt kis Asszonnal egyben elfutott volt Pagocsa felé, de utol érvén egy Hadnagy felesd magával erőszakkal vissza vitte ő Nagyságukat Örményesre, hová meg érkeztek éjszaka és Gróf Teleki Sámuel Urat magát külön őrizet alá vetvén, egy S. R. Imperii Gróf Bethlen Miklósnénak hintájába tették (a leányt) s elvitték, holott a Királyné maga konfirmálta volt mátkaságát. Felment a Gróf az Asszonnal együtt Bécsbe és a kis Asszonyt is a Király felvitette s még oda vannak, tudja Isten mint lesz a dolog. Könyörgöttek ezért a mieink sok felé, mi is a mai napig is.¹⁸ Az ügy végkifejletét 1768-ban így összegzi Péterffi: Ez esztendőben Augusztusban érkezett a Grófunk Bánffy Dénesné Asszony ő Nagyságával együtt, kik mind eddig Bécsben és Pozsonyban voltak tavalytól fogva. Oda maradván a Kis Asszony, a mi Grófunk mátkája, kit maga akar a Királyné Asszony educálni, nem adván vissza ezeknek. Confideált is a kis Asszony Pálfordulása napján, nem is lehet semmi reménység a kis Asszonyhoz hogy a mi Grófunk felesége lenne: maga is már így esvén a dolog elvenni nem szándékozik, úgy értettük. 10 Augusztus, ide jött a Gróf és meg betegedett forró nyavalyában egészen szüretig mint beteg volt.¹⁹

De mi is történt valójában? Noha az udvar megerősítette Barcsai Ágnes végrendeletét és a Teleki Sámuellel kötött szerződését, Bánffy Dénesnek sikerült elérnie az udvarnál, hogy a kabinet írásban értesítse Bajtay József Antal²⁰ erdélyi katolikus püspököt a leány elvitelére. A leányrablást Szilágyi Ferenc írja le leg részletesebben, sőt az eredeti okleveleket is közli.²¹ Eszerint a leányt előbb Szentpálra, onnan Küiküllővárra (Bethlen Miklós birtoka) majd pedig Kolozsvárra hurcolták. Teleki Sámuel hívét, Kibédi Mátyus Istvánt, Marosszék főorvosát bízta meg, hogy próbáljon a leány közelébe férkőzni. Mátyus levélben számolt be a látottakról: *senki idegent feléje sem engednek, a kapukat zárva és darabonttal strázsálva tartják.*²² Mikor végre sikerült közelébe jutnia, orvosként sem lehetett vele kettesben, nehogy anyjától vagy vőlegényétől hozott híreket adhasson át.

Halmágyi István a Gubernium titkáráként első kézből értesült az eseményekről, így az általa leírtak a konkrét eseményeket tükrözik.²³ Elmondása szerint 1767 júliusában Bethlen Miklós,²⁴ felesége Csáki Kata és leányuk, Bethlen Rozália Ma-

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.; Liber Ecclesiae 20., 23., 26., Sáromberki Református Egyházközség levéltára.

²⁰ Báró Bajtay József Antal (sz. Zsibón, 1717. december 4., mh. Szentanna, 1775. január 15.) erdélyi katolikus püspök (1760–1772), Mária Terézia feltétlen híve, a rekatolizáció támogatója.

²¹ Lásd bővebben: Szilágyi Ferenc: *Gr. Bánffy Dénesné és leánya. Rajzok Erdély államéletéből a XVIII. században.* Budapest 1873.

²² Deé Nagy Anikó: *i. m.* 43., Mátyus István Teleki Sámuelnek írt levele. Marosvásárhely, 1767. augusztus 1. MOL. P. 661 Teleki Sámuel oszt. 42. cs. Közli: Fodor István: *Orvostörténeti levelek. Communicationes ex Bibliotheca Historicae Medicae Hungarica.* Budapest 1965, 270–274.

²³ Halmágyi István: *i. m.* 317–319.

²⁴ Bethlen Miklós (katolizál, előbb református, sz. 1720. mh. 1781. augusztus 21.) Bethlen Ádám és Bánffy Klára fia. Guberniumi tanácsos (1760-tól), tartományi főbiztos (1761-től), kincstartóság vezetője (1767-től), országos elnök (1777-től). Felesége: Csáki Kata, gyermeke Bethlen Rozália (f. Csáki János).

rosvásárhelyre utazott, ahol egy Bethlen Ádám ezredéhez tartozó katonai egység várta őket. Bethlen Miklós még öccsével sem közölte hova kellene a katonák, aki ezért igen megneheztelt testvérére. A híresztelések szerint az egység a Sofronius ortodox szerzetes vezette lázadókat akarta elfogni. Barcsai Ágnes, valamint leánya és Teleki Sámuel Mezőörményesen tartózkodtak, de attól tartva, hogy Bethlen talán ellenük indulna, összehajtottak és elhagyták a falut. Bethlen azonban katonákat küldött a hintó után, akik fegyvert fogva a menekülőkre, visszafordulásra kényszerítették őket. Ezután Bethlen két levelet adott át a grófnénak. Az első Hadik András parancslevele volt, amelyben a királynő nevében a leány fiatal korára való tekintettel megtiltotta a házasságot. A másik levelet a katolikus püspök írta, amelyben arra kérte a grófnét, hogy a gyermeket adja át Bethlennek. A grófné nem elégedett meg a generális és a katolikus püspök levelével, ezért kérte a királynő hivatalos parancsát is. Barcsai Ágnes felajánlotta, hogy reverzális ellenében maga viszi fel lányát Bécsbe, de erről Bethlen hallani sem akart. A grófné ellenkezését látva, Bethlen kisebb katonai egységet vezényelt a házba, ennek vezére egy Pikler nevű hadnagy erőszakkal ragadta ki a gyermeket az anyja karjai közül. A grófné elkeseredésében a hadnagyba szúrta kését, ám Teleki közbelépésére a hadnagynak sikerült elmenekülnie.

A gyermeket Bethlen hintójába tették, majd előbb Kerelőszentpálra, onnan Küküllővárra, végül Kolozsvárra vitték. Kolozsváron Nagyboldogasszony napján a templomba vitték, rózsafűzért nyomtak a kezébe, és arra próbálták kényszeríteni, hogy vessen keresztet. Apja, Bethlenné és Hallerné mindent elkövettek a gyermek megtérítéséért, de az hajthatatlan maradt. Bethlen Ádám és felesége, amikor tehették, intették, hogy vallását el ne hagyja. Mások az utcán intettek, vagy csak fejük biccentésével biztatták a kitartásra. Teleki Sámuel és Barcsai Ágnes azonnal Bécsbe sietett, ám a katolikus párt mindent elkövetett, hogy a királynő ne fogadja őket.

Az esemény hatalmas vihart kavart Erdélyben, mindenki erről beszélt. Az ügy a kor nagy krónikásának, Rettegi Györgynek a figyelmét sem kerülhette el: *Gróf Bánffy Dienes megvetettvén maga helytelen cselekedetei miá jobban is a feleségétől, abbeli bosszúságában 13 esztendőös leányát, ki is az ő felsége annuentiájából gróf Teleki Sámuel úrfinak már desponsálva vagy esztendőktől fogva, a püspök Bajtay Antal (a ki is kimondhatatlan nagy barátságban vagy gr. Bánffy Dienes úrral) és Bethlen Miklós akarattjából militare brachium által édes anyja öléből kiragadták hallatlan például s elvívén magával Bethlen Miklós úr, pápistává akarták tenni erővel, szüntelen két jezsuita papot tartanak mellette, de semmit még eddig nem tehettek vele, a processio is oda hurcolták az ártatlan gyereket Nagy- Boldog- asszony napon. Pénteken 14-ta Augusti nem akart böjtölni, kiizent az apjának, hogy neki küldjön húst az asztalról, mert ő bizony nem böjtöl, küldött ugyan, de megizente, hogy szoktassa magát böjtre, melyre azt felelte: én bizony soha sem! Amaz igaz magyar, jólelkű református nagyúr, generális Bethlen Ádám nem meri egyébbel biztatni (minthogy különösen senki vele nem beszélhet a fenn megírt két strázsa miatt), hanem: édes húgom! Most az ideje, imádkozzál! Mikor szinte Czobol kapitány (a ki egy esquadronnal a végre volt commandérozva Bánffy Dénesnére, hogy a kisasszonyt elvegyék) a quartélyára ment volt Zoványra, találkoztam vele a nagy szénafűn s beszélé az egész dolgot, melyre bosszúságomból azt mondám: pogányhoz is illetlen dolog*

lett volna az a kegyetlenség, ő is azt monda, hogy adta volna Isten, ne kellett volna neki oda menni. A szegény asszony nagy indulatjában Pikler nevű hadnagynak az oldalába ütötte a zsebbeli bicskáját, de az oldala csontjában megakadt. Mind az asszony, mind Teleki Sámuel úr felmentek mindjárt Bécsbe. Adná Isten járnának szerencsésen, melyet meg is ad az Isten, mert a mint a hír foly, ő felségének nem volt hírével hanem csak a püspök, Bethlen Miklós és Bánffy Dénes practicájából lett. Talán az Isten az által a gyermek által mutatja meg a maga hatalmát és dicsőségét!²⁵

Rettegi hozzáállása is tükrözi az akkori közvéleményt, amely szerint az uralkodó nem tudott az eseményekről, az áttérítési kísérlet a püspök, Bánffy Dénes és Bethlen Miklós mesterkedése volt. A fennmaradt levelezések viszont világosan tükrözik, hogy a királynő mindenről tudott, utólagos rosszallását csak a gyermek elvételének módozata és az ügy nyilvánosságra kerülése váltotta ki.

Halmágyi az áttérítés szándéka mögött több okot is sejteni vélt. Szerinte a püspök teljesen Bánffy kegyeibe akart férkőzni, ezért vállalta az áttérítés lebonyolítását. Másik ok lehetett, hogy Bánffy ezzel akart bosszút állni Telekin, mivel ez vette át egykori birtokainak irányítását. Ugyancsak ő vetette fel annak lehetőségét is, hogy Bánffy ezáltal csak Hallernének akart kedveskedni (szoros barátságuk köztudott volt) azzal, hogy leányát Haller fiával adja össze. Halmágyi is úgy számolt be az eseményekről, mintha azokról a királynő semmit sem tudott volna.²⁶

Bécsben Barcsai Ágnes és Teleki Sámuel a királynő ugyan fogadta, de számottevő eredmény nem született, az uralkodó viszont elrendelte, hogy a gyermeket mielőbb Bécsbe vigyék. A leány után báró Grassnét küldte el Erdélybe udvari hintóval. Grassné érkezésének hírére a püspök Bánffyval, Hallerrel és ennek feleségével tárgyalta meg a védekezésüket.

Az udvarhölgy szeptember elején érkezett meg Szebenbe, és rögtön elrendelte, hogy Bánffy Ágnes haladéktalanul vigyék hozzá. Csáki Kata mindent megtett, hogy a gyermeket ne vegyék ki kezéből, még a püspököt is arra kérte, kérje a királynő beleegyezését abba, hogy ő vigye fel Bécsbe. Csáki Kata továbbra is abban reménykedett, hogy a leányt sikerül áttéríteni.²⁷ Bajtay mindenki megdöbbenésére kihátrált az ügy mögül. Végül a gyermeket Hadiknénak adták át. Halmágyi beszámol róla, hogy Csáki Kata igen kedvesen bánt vele, és igyekezett elérni, hogy az átadáskor Bánffy Ágnes sírjon, hogy a királynőnek ezt is megírhasssa, de terve nem sikerült, mert a gyerek örömmel szabadult meg tőle.²⁸ A püspök, Bánffy György és Csáki Kata azzal érvelt az udvarnál az erőszakos elvétel mellett, hogy a gyerek igen rosszul nevelt, német és francia nyelven nem tud, anyja csak rongyokban járatta, és annyira tudatlan, mint egy parasztgyermek. Azt híresztelték, hogy Telekivel egy ágyban hált, és ha az anyja nem tiltotta volna, már rég

²⁵ Rettegi György: *Emlékezetre méltó dolgok, 1718–1784*. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közléteszi Jakó Zsigmond, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1970, 211–213.

²⁶ Halmágyi István: *i. m.* 319.

²⁷ Uo. 327.

²⁸ Uo. 328.

áttért volna a katolikus vallásra. Halmágyi szerint a leány Bécsbe való vitele is azért történhetett meg, mert a királynő meg akart győződni a valóságról.

Hadikné és az udvarhölgy rögtön kikérdezték Bánffy Ágnest, aki beszámolt elrablásának történetéről, Csáki Kata brutális bánásmódjáról, ugyanakkor megerősítve azt is, hogy nem hajlandó elhagyni vallását. A két hölgy meglepetten tapasztalta, hogy Bánffy Ágnes művelt, németül és franciául is jól beszél. Az apja ellenezte, hogy Hadikné ruhákat készíttessen neki, mondva: hadd lássa a királynő milyen rongyokban járatta az anyja. Azonban a generálisné hajthatatlan maradt, és mindent a saját költségén készíttetett el.²⁹

Noha az udvar mindent megtett, hogy az ügy ne keltsen feltűnést, a hír gyorsan terjedt Erdélyben és külföldön egyaránt. Bécsben maga Teleki panaszkodik a protestáns országok nagyköveteinek. Leveleiben értesíti külföldi ismerőseit is az ügyről, mint például Jean Jacques Duvoisint, aki a párizsi holland követség protestáns lelkésze volt. A lelkész a válaszevélben azt írta, hogy noha világosan tudja, ki áll a dolog háttérben, azonban nevét tanácsosabb ki sem ejteni.³⁰ Halmágyi így ír erről a naplójában: *Bécsben ezen illetlen és erőszakos cselekedetnek híre elterjedvén angliai és prussus követek felmentek volna ő felségéhez és proponálták, hogy ő nekik sem Bánffyné, sem Teleki noha semmit sem szóltak, de közönséges hírekből értvén, minémű erőszakos persecutio történt rajtok, kívánták ő felségétől kérni, hogy azon megszorodott grófnét vigasztalja meg, mert másként kéntelenek lesznek magok principalisoknak hírt tenni iránta.*³¹ Hogy ez megtörtént-e, vagy sem, nem tudjuk, az udvar döntése azonban változatlan maradt. A királynő leiratát a Bánffy Ágnes ügyével kapcsolatban a Gubernium 1768 januárjában kapta meg, amelyben közli, hogy a gyermeknek anyjától való elvételének módját ugyan nem helyesli, sőt hibásnak tartja, de fenntartja az anyjától való elvétel szükségességét. Kijelentette, hogy a gyermeket maga akarja nevelni, erről a Gubernium adjon hírt Bánffy Ágnes apjának és anyjának.³²

És végül hogyan zárul le az ügy? Nos erről Teleki Sámuel naplójából kapunk felvilágosítást, amelynek a következő címet adta: „Monumenta actor in causa Comitissae Agnetheae Bánffi, anno 1767 die 15, Julii, armata 170 militum manu, matri simul ac sponso ereptae, qua in unum volumen collecta inter libros bibliothecae suae manuscriptos retulit Samuel S. R. I. Comes Teleki, ut memoriam tragici hujus casus serea commendaret posteritati”.³³

1767. 15 Julii. Estve jött squadron Örményesre és éjfél után 2 órakor vitte el a mátkámat Bethlen Miklós szekeriben. Azon éjszaka 3 órakor indultam Bécsbe a szegény megkeserített anyával.

26 Julii. Estve érkeztünk Bécsben.

12 Augusti. Volt audentiája a grófnénak.

²⁹ Uo. 329.

³⁰ Deé Nagy Anikó: *i. m.* 44.

³¹ Halmágyi István: *i. m.* 319.

³² Uo. 352.

³³ Deé Nagy Anikó: *i. m.* 43.

16 Octobris. Estve hozta föl Erdélyből a mátkámat B. Graszné, udvari cammerfrau.

21 Octobris. Átadta a mátkámat a királyné G. Michanének, hogy tartsa.

24 Novembris. A resolutio vételinek alkalmatosságával szóval mondotta B. Brukenthal a grófnének s nékem, hogy Bécsből eljőjjünk a királyné parancsolatjával.

15 Januarii 1768. Estve felé elindultunk a grófnéval együtt Bécsből. Úgy hogy még csak búcsúzás végett sem engedtetett meg, hogy én a mátkámat, az édes anya pedig édes gyermekét láthassuk.

16 Januarii. Érkeztünk ebédre Posonyba. 25 Januarii. Pálfordulása ünnepén a bécsi capellában objuráltatták solemniter a mátkámmal a maga vallását. B. Brukenthal is jelen volt. Ezolta levelet oda nem is írtam.”³⁴

Végül Bánffy Dénes, Bethlen Miklós, Csáki Kata és a püspök elérték a tervüket. A királynő gróf Eszterházy Jánoshoz fogja feleségül adni Bánffy Ágnest, noha Erdélyből több kérője is akadt. A házasságra 1777. június 10-én került sor a királynő jelenlétében.³⁵

Teleki Sámuel 1770-ben feleségül veszi gr. iktári Bethlen Zsuzsannát (született Hadadon 1754. január 29-én), gróf iktári Bethlen Domokos és báró hadadi Wesselényi Mária leányát. Az eljegyzést megelőző évben, 1769. május 26-án a királynő kiadott egy körlevelet, amely elrendeli az első Erdélyi Mezőgazdasági Egyesületet (Societas Agriculturae et Artium) felállítását. A körlevélben Telekit is felszólította, hogy legyen tagja az egyesületnek, amit ő el is fogad. 1774. december 6-án Küküllő vármegye főispánjának iktatják be, egyben királyi kamarás és erdélyi udvari tanácsos is lesz. 1777-ben a királynő Teleki Sámuel Erdély nagyfejedelemségbeli kormányzó tanácsosnak nevezte ki. 1783-ban visszautasította II. József ajánlatát, hogy az egyesített magyar és erdélyi kancellárián az erdélyi ügyek tanácsosa legyen. 1785-ben a nagyváradi kerület biztosa lesz (ide tartozott Szabolcs, Bihar, Békés, Arad, Csanád, Csongrád, a hajdúvárosok és Nagykovács). 1787-ben alkancellárnak nevezte ki az egyesített magyar-erdélyi kancellárián, majd II. József halála után az ismét függetlené váló Erdélyi Alkancellária főkancellárja lesz, amely tisztséget haláláig viselte.³⁶

³⁴ Uo. *Teleki Sámuel úti naplója, 1759–1763*. Sajtó alá rendezte ifj. Biás István. Marosvásárhely 1908. 113–114.

³⁵ Kendeffy Gábor levelezése. Koszta István levele, Szeben. 1777. június 26. Kendeffy család levéltára, 371. sz. fondjegyzék, 11. sz. a Román Állami Levéltár kolozsvári részlegében.

³⁶ Deé Nagy Anikó: *i. m.* 53.